

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ

У статті розглядається феномен особистісного самоздійснення людини. Представлені підходи до теоретичного осмислення проблеми професійного самоздійснення фахівців. Розглядаються особливості професійної діяльності практичних психологів у галузі освіти, а також вимоги до особистості шкільного психолога.

Ключові слова: особистісне самоздійснення, практичний психолог у галузі освіти, професійне становлення, професійне самоздійснення.

Актуальність дослідження. Розвиток особистості дорослої людини – професіонала – не в останню чергу залежить від професійного становлення і характеризується суб'єктною активністю та здатністю до свідомої саморегуляції, що – своєю чергою - визначає ступінь особистісного та професійного самоздійснення. Аналіз наукових джерел з проблем розвитку дорослої людини, яка здійснює самостійні вибори, несе індивідуальну відповідальність за них та спирається на персональний життєвий досвід, показує багатоаспектність цієї проблеми, що потребує розробки нових підходів в її осмисленні.

Одна з перших спроб аналізу чинників розвитку дорослої людини належить Шарлотті Бюлер, яка в своїй праці «Життєвий шлях як психологічна проблема» виокремлює наступні - важливі стосовно розуміння особистості дорослої людини - аспекти:

- біолого-біографічний аспект (аналіз об'єктивних умов життя, основних подій в оточенні людини та пов'язаної з ними індивідуальної поведінки);
- аналіз переживань, цінностей, еволюції внутрішнього світу людини;
- аналіз продуктів діяльності й творчості людини [5; 8].

Всі три аспекти складають життєвий шлях, екзистенційним контекстом якого Шарлотта Бюлер вважала призначення людини, що реалізується в самоздійсненні, самоактуалізації в різноманітних сферах буття і, в тому числі, у професійній сфері. Ш. Бюлер запропонувала характеризувати людське життя в межах таких базових тенденцій, кожна з яких - у певні життєві періоди – може виходити на передній план: задоволення потреб; адаптивне самообмеження; творча експансія; встановлення внутрішньої гармонії.

Ідеї Шарлотти Бюлер отримали підтримку й розвиток у працях А. Маслоу, А. Адлера, Е. Фрома і стосувались питань аналізу життєвих ситуацій, життєвих орієнтацій і устремлінь дорослої людини, її життєвих цілей і смислів. У працях К. Левіна, Е. Толмена, Г. Олпорта було введено визначення цілі, яке лягло в основу таких понять, як «ціль життя», «життєвий проект».

Різні аспекти життєвого шляху людини, її життєдіяльності відобразили у присвячених природі людини і її розвитку працях такі радянські вчені, як

К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Н.О. Логінова, С.Л. Рубінштейн. Варто зазначити, що за радянських часів до теми життєвого шляху вперше серед вітчизняних психологів звернулись М.О. Рибніков (дослідження генетичної психології особистості у 20-х роках), С.Л. Рубінштейн (теоретичне осмислення самосвідомості), Б.Г. Ананьєв (дослідження з характерології).

К.О. Абульханова-Славська, аналізуючи власне середовище розвитку людини, що є уособленням суб'єктності людини, її життєвої активності, продукує ідею про дорослу людину як організатора, творця власного життя, що діє за власним планом, замислом, проектом, пов'язаним з тією життєвою позицією, яка сформувалась внаслідок соціалізації та попереднього життєвого досвіду [1]. Принцип життєдіяльності, за К.О. Абульхановою-Славською, конкретизує щодо особистості більш загальний принцип єдності свідомості й діяльності. Відповідно до того, як свідомість формується і проявляється у діяльності, у життєдіяльності формується і проявляється в якості її суб'єктивних регуляторів характер і талант, життєва спрямованість і життєвий досвід. У такому розумінні життєдіяльності рельєфно проступає активна роль самої людини у формуванні власної долі. Отже, людині важливо ставити за ціль самоздійснення задля розкриття своїх потенційних можливостей.

Наразі існує багато можливостей для розвитку людини у всіх сферах буття, зокрема у професійній сфері. Попри явну позитивність факту наявності для людини у суспільстві безлічі потенційних можливостей існує, однак, серйозна проблема постійного вибору. Людина змушена приймати рішення у складних ситуаціях, вибирати серед різноманітних варіантів у процесі пошуку свого місця в житті, пошуку стратегії самоздійснення.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки в межах пострадянського простору немає чіткого визначення поняття самоздійснення. Водночас у роботах, які наближають нас до розуміння суті поняття самоздійснення, йдеться про те, що навіть сукупність таких понять, як самореалізація, самоактуалізація, самодетермінація, самовизначення, самоідентифікація та ін. не відображає сутності поняття самоздійснення [4]. С.Д. Максименко відзначає, що самоздійснення за змістом близьке, але не ідентичне самоактуалізації чи самореалізації: «Поняття самоздійснення близьке за змістом до поняття самореалізації або самоактуалізації - у екзистенціалістів. Але самореалізація є лише моментом самоздійснення.» [6]. Позаяк існує багато підходів до розуміння сутності поняття самоздійснення, то варто лише відзначити, що на сучасному етапі розвитку психологічної науки вчені трактують це поняття як процес і, водночас, як результат, на противагу уявленню Шарлотти Бюлер про самоздійснення як підсумок життєвого шляху. Тобто, самоздійснення людини не переривається, позаяк життя людини є щохвилинним самоздійсненням [3].

Для більшості людей надзвичайно важливою формою самоздійснення є професійне самоздійснення. Оскільки дослідження професійного самоздійснення людини тільки розпочалися, тому можна лише зробити припущення про їх надзвичайну важливість з огляду на практичне значення для

фахівців різних професій у контексті формування їх смисложиттєвих орієнтирів у сучасному мінливому світі, осмислення власної професійної самореалізації.

Якщо звернути увагу на галузь середньої освіти в Україні, то на нашу думку, вибір фахівців – шкільних психологів, як об'єкта для дослідження їх професійного самоздійснення, є не випадковим. У системі освіти діє державна психологічна служба. Психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти здійснюють власне практичні психологи, які за своїм статусом належать до педагогічних працівників

Законом "Про загальну середню освіту України" [2] визначено мету діяльності школи: "Формування і розвиток соціально активної і гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, системою наукового знання про природу, людину, суспільство, почуттям національної самосвідомості, готової до професійного самовизначення". Як бачимо, принцип гуманізму проголошено найважливішим. Людині як вищій цінності суспільства надаються сприятливі умови для всебічного розкриття її здібностей, таланту, розвитку особистості. Концепцією середньої загальноосвітньої школи України визначено мету діяльності практичного психолога: 1) організація навчально-виховного процесу на основі максимального врахування та розвитку індивідуальних здібностей, нахилів, обдарованості дітей; 2) орієнтація виховної діяльності школи на розвиток сутнісних сил особистості, здібностей, талантів, рис, якостей, відносин.

Основною метою діяльності психолога в закладах середньої освіти є: соціально-психологічне забезпечення процесу реформування освіти; підвищення ефективності навчально-виховної діяльності закладів освіти; професійне сприяння саморозвитку особистості учня й, одночасно, захист психічного здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу шляхом здійснення психологічної експертизи і діагностики, соціально-психологічної корекції, профілактики, соціальної реабілітації, психологічної просвіти всіх учасників навчально-виховного процесу.

Основними задачами діяльності психологів у закладах середньої освіти є: забезпечення якісного психологічного супроводу процесу навчання школярів; науково-методичне і практичне забезпечення корекційно-розвивальної та реабілітаційної роботи; орієнтація виховної роботи на соціально-психологічну профілактику негативних явищ в учнівському середовищі, превентивну освіту, профілактику девіантної і ризикованої поведінки підлітків; здійснення соціально-педагогічної реабілітації учнів, які зазнали різних форм насильства, були втягнуті у протиправні дії, наркоманію, незаконні види праці; які з тих чи інших причин не відвідують школу, підпали під вплив псевдорелігійних культів, знаходяться у скрутному життєвому становищі тощо.

Основні напрями діяльності психолога в закладах середньої освіти:

- Підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу – учнів, учителів, батьків, педагогічної громадськості.

- Соціально-психологічна діагностика, моніторинг особистісного розвитку і соціальної ситуації розвитку учнів, прогнозування змін освітньої ситуації та визначення її основних тенденцій.
- Проектування і соціально-психологічна корекція розвитку учнів у навчально-виховному процесі.
- Психологічна експертиза педагогічних інновацій, методів і методик, оцінка ефективності впровадження програм і проектів.
- Соціально-психологічна і педагогічна реабілітація дітей та підлітків, які знаходяться в кризовій життєвій ситуації, соціально-незахищених дітей і дітей з особливими потребами.
- Консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу.

Практичний психолог навчального закладу бере участь у здійсненні освітньої, виховної роботи, спрямованої на забезпечення всебічного індивідуального розвитку учнів, збереження їх повноцінного психічного здоров'я; проводить психолого-педагогічну діагностику готовності учнів до навчання та сприяє їх адаптації до нових умов навчально-виховного процесу, допомагає у виборі навчального закладу згідно з рівнем психічного розвитку; розробляє та впроваджує розвивальні, корекційні програми навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей, учнів; сприяє вибору учнями професій з урахуванням їх ціннісних орієнтацій, здібностей, життєвих планів і можливостей, готує учнів до свідомого життя; здійснює превентивне виховання, профілактику злочинності, алкоголізму і наркоманії, інших залежностей і шкідливих звичок серед підлітків; проводить психологічну діагностику і психолого-педагогічну корекцію девіантної поведінки учнів; формує психологічну культуру учнів, педагогів, батьків або осіб, які їх замінюють, консультує з питань психології, її практичного використання в організації навчально-виховного процесу.

Зрозуміло, що таку непросту і специфічну діяльність може виконувати далеко не кожна - навіть гарно підготовлена у ВНЗ - людина. Здебільшого професію психолога обирають відповідно до індивідуально-психологічних особливостей. Зокрема, до професіограми «Психолог» ввійшли наступні якості, що забезпечують успішність виконання професійної діяльності: високий рівень розвитку концентрації й стійкості уваги, її переключення і розподілу; гарний розвиток образної і словесно-логічної пам'яті; високий рівень розвитку образного мислення та розвинуте логічне мислення; гарний розвиток мнемічних здібностей (довготривала й короткотривала пам'ять); комунікативні здібності; уміння слухати; вербальні та ораторські здібності; здібність до самоконтролю [7]. У цій же професіограмі перераховані якості, що перешкоджають ефективності професійної діяльності, зокрема, такі: психічна й емоційна неврівноваженість; агресивність; невміння зрозуміти позицію іншої людини (фактично йдеться про відсутність емпатії) тощо.

Отже, виходячи із наведених вище вимог до особистості психолога, професійних задач та мети діяльності шкільних психологів узагалі, а також спи-

раючись на роботи провідних науковців у галузі психології праці (Зеєр, Клімов, Маркова та ін.) професійне самоздійснення практичних психологів у галузі середньої освіти, на наш погляд, має характеризуватися наступними ознаками: вираженою потребою постійно розвиватися й вдосконалюватися; високим рівнем розкриття свого потенціалу та здібностей як фахівця; досяганням поставлених цілей, а також неперервністю цього процесу та задоволенням від власних досягнень; поширенням свого досвіду у професійному співтоваристві й визнанням цього досвіду колегами; творчим підходом до професійної діяльності; зрештою – формуванням власного «життєво-професійного простору».

Теоретичний аналіз феномену особистісного самоздійснення дає підстави для припущення наявності у професійному самоздійсненні двох взаємопов'язаних форм вираження – зовнішньої, яка охоплює значущі професійні досягнення, та внутрішньої, до якої входить все, пов'язане з самовдосконаленням фахівця та розвитком професійно-важливих якостей.

На сьогодні здійснюються лише перші кроки до осягнення суті такого складного й інтегрального утворення, як професійне самоздійснення. Експериментальне дослідження цього феномену у фахівців – психологів у галузі середньої освіти, на нашу думку, уможливить виявлення конкретних особливостей їх професійного самоздійснення.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. - М.: Мысль, 1991.
2. Закон Про загальну середню освіту (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 28, ст.230)// – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://crimeatest.org.ua/files/4_normativni_dokumenti/4_1_zakoni_ukraini/zakoni_pro_zagalnu_sered_osvitu.pdf
3. Ключко В.Е. Самоорганизация в психологических системах: проблемы становления ментального пространства личности (Введение в транспективный анализ) / В.Е.Ключко. — Томск: Томский государственный университет, 2005. — 174 с.
4. Логинова И.О. Психология жизненного самоосуществления / Ирина Олеговна Логинова. — М.:Изд-во СГУ, 2009. — 279 с.
5. Логинова Н.А. Шарлотта Бюлер — представитель гуманистической психологии. — Вопр. психол. 1980. № 1. С. 154—158.
6. Максименко С.Д. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/auteurs/view/2825/source:default>. Теоретичні проблеми самоздійснення особистості / С. Д. Максименко // Педагогіка і психологія: Вісник Академії пед. наук України . – 01/2008 . – N1 . – С.47-56.
7. Романова Е.С. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиональные программы. 2-е изд. – Спб.: Питер, 2007. – 464 с.
8. Bühler Ch. Der menschliche Lebenslauf als Psychologisches Problem. — Leipzig, 1933.

В статье рассматривается феномен личностного самоосуществления человека. Представлены подходы к теоретическому осмыслению проблемы профессионального самоосуществления специалистов. Рассмотрены особенности профессиональной деятельности практических психологов в области образования, а также требования к личности школьного психолога.

Ключевые слова: личностное самоосуществление, практический психолог в области образования, профессиональное становление, профессиональное самоосуществление.

The article examines the phenomenon of personal self-realization. The presented approach to conceptualize the problem of professional self-fulfillment specialists. Features of professional psychologists in the field of education as well as requirements for the individual school psychologist.

Keywords: personal self-realization, practical psychologist in education, professional development, professional self-realization.

Волженцева І. В.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПАРАМЕТРІВ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ СТАНІВ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ І ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Психофізіологічні стани студентів є реакцією функціональних систем на зовнішній і внутрішній впливи навчальної діяльності. Подано порівняльний аналіз психофізіологічних станів студентів гуманітарних і технічних спеціальностей. Виявлено їх цілісні характеристики, зауважено деякі відмінності психічних станів у емоційно-нейтральному періоді навчальної діяльності. В цілому по вибірці для студентів гуманітарних спеціальностей характерніші психологічні реакції на повсякденне, регулярне навантаження, пов'язане з навчальним процесом, тоді як для групи порівняння властивіші психофізіологічні реакції.

Ключові слова: психофізіологічні стани, порівняльний аналіз, навчальна діяльність, студенти гуманітарних і технічних спеціальностей, емоційно-нейтральний період.

Постановка проблеми. Ефективність будь-якої діяльності людини, зокрема й навчальної, залежить від багатьох чинників, серед яких особливе значення мають психофізіологічні стани студентів, які є реакцією функціональних систем на зовнішній і внутрішній впливи, спрямовані на здобуття корисного для людини результату, який виражається у збереженні цілісності організму та забезпеченні його нормальної життєдіяльності за певних умов.